

Yleisesti ottaen Hakolan ja Pakkalan kirja Hakola, R., Pakkala, J.: *Kristinuskon ja juutalaisuuden juuret: Arkeologian näkökulmia* (Helsinki: Kirjapaja. 2008) (KJJ) esittelee monia arkeologian löytöjä ja niihin liittyviä tulkintoja usein neutraalilla ja muun kirjallisuuden kanssa yhteensopivalla tavalla. Kirjasta löytyvät tunnetuimmat löydöt, ja yksityiskohtaisemman materiaalin valinta onkin aina makukysymys. Samalla kirja sisältää kuitenkin monia periaatteellisia ongelmia. Sen edustama käsitys arkeologian sovellettavuudesta on jännitteinen. Kirjan tapa tulkita arkeologista materiaalia on monissa kohdissa suorastaan kyyninen. Tämän lisäksi kirjan käytännön esitys on usein ristiriidassa omaksuttujen periaatteiden kanssa. Monista hyödyllisistä näkökohdistaan huolimatta kirja ei mielestäni kaikilta osin sovellu teologeille tarkoitetuksi yleisteokseksi arkeologiasta.

1. Kivet vastaan teksti -ongelma (1000 hämärää – 800 alku – 600 tuho – 500 VT)

Ensimmäistä ongelmaa on usein nimetty ”kivet vastaan teksti” -ongelmaksi. Perinteistä ”Raamatun arkeologiaa” toteutettiin yhteydessä Raamatun (VT:n) teksteihin. KJJ vieroksuu tätä lähestymistapaa, koska sen tavoitteena katsotaan olleen Raamatun tapahtumien varmistaminen: *”raamatullisen arkeologian pyrkimyksenä ei ollut pelkästään valaista Raamatun tapahtumia arkeologian avulla vaan myös todistaa Raamatun ja sen kertomien tapahtumien todenperäisyys.”* (s. 12).

KJJ edustaa Suomessa etenkin Risto Lauhan esittelemää lähestymistapaa, jonka mukaan ”vain” kivet eli vain arkeologinen materiaali saa määrätä, millä perustein käsitys historiasta määritellään. *”Vanhan testamentin tekstejä voidaan käyttää historian lähteenä ensisijaisesti silloin, kun jäljitetään niiden omana kirjoitusaikana syntyneiden ja vaikuttaneiden uskonnollisten ja teologisten liikkeiden ajattelua”.* (s. 17)

Tällä syntyhetkellä tarkoitetaan 500-200 lukuja eKr. Valitusta lähtökohdasta seuraa monitahoisia ongelmia. KJJ myöntää, että tekstejä tulee joka tapauksessa käyttää jossain määrin. Tekijät joutuvat kuitenkin jännitteeseen sen (alempana käsiteltävän) periaatteensa kanssa, että uskonnolliseen tekstiin ei voi luottaa. Ensimmäinen olennainen kritiikkini väite on, että KJJ käsittelee ristiriitaisesti tekstimateriaalia. Teksteihin viitataan eklektisesti vain silloin, kun siitä on hyötyä tekijöiden lempiajatuksille. Samaa tapahtuu jopa kivien kohdalla: vain tietyt löydöt kelpaavat.

Kirjassa esitellään myös kaksi kilpailevaa arkeologisen tulkinnan koulukuntaa: minimalistit ja maksimalistit. Maksimalistit ovat joko vanhoja konservatiiveja tai sitten juutalaisia tutkijoita. Minimalismin kehittäjät löytyvät Tanskasta (Thompson, Lemche) ja kannattajat esim. Suomesta. Joukkoon kuuluu pari näkemyksiään vaihtanutta israelilaista tutkijaa. Minimalismin mukaan Raamatun tekstillä ei ole juuri mitään yhteyttä todelliseen historiaan. Israelin synty selitetään kanaanilaisheimojen leviämisellä ja koko uskonnollista historiaa pidetään legendana. Patriarkkoja ei ole koskaan ollut olemassa ja ihanteelliset kertomukset Daavidista ja Salomostakin ovat keksintöä. Maksimalistit puolestaan pitävät Raamatun kuvausta pääosin arkeologisen datan mukaisena.

KJJ kannattaa monessa kohdassa minimalismia, menemättä kuitenkaan aivan äärimmäisiin johtopäätöksiin. Kirjassa on selvä tendenssi pitää epähistoriallisena kaikkea, mitä voidaan pitää epähistoriallisena (VT aikaisintaan 500-400 -luvulta).

”Monitieteisen lähestymistavan ja teknologian käytön lisääntyessä tutkimuksessa on entistä selvemmin luovuttu yrityksestä tulkita arkeologista materiaalia ensi kädessä sen kuvan valossa, jonka Vanhan testamentin tekstit antavat Israelin kansan historiasta ja uskonnosta.” (s. 16s.)

Vaikka tekijät eivät itse noudatakaan täysin omia periaatteitaan (teksteihin viitataan myös 500-luvun ulkopuolella), pyrkimys on outo. Miksi teksteistä tulisi lähes kokonaan luopua? Tanskalaisten näkemyksestä poiketen KJJ tosin pitää (kanaanilaisen?) Omrin kuninkuutta (885-874) ja dynastiaa kansan huippukautena. Siitä eteenpäin historian jostain syystä ajatellaan kulkevan enemmän tai vähemmän Raamatun esityksen kaltaisesti (mutta siis kanaanilaisheimon uskontona).

Pappeja kouluttavan teologisen tiedekunnan oppikirjana KJJ:llä ei olisi pitänyt olla mitään syytä tai motivaatiota valita kärkevää minimalismia kirjansa asenteeksi. Tieteellisyys ei sitä vaadi. Kirjan akateemisuus ei olisi kärsinyt siitä, että yleistöksessä olisi pysytely arkeologien yleisen linjan kannalla sen sijaan, että tekijät ajautuvat yhteen ääriin. Lukijoiden kannalta voidaan myös kysyä, miksi populistisia väitteitä epähistoriallisuudesta on tarpeen tuoda esille siitä huolimatta, että tekijät sivulauseissa itsekkin toteavat niiden olevan epävarmoja (mm. s. 43, 47, 59). Sellaiset erikoisuudet kuuluisivat rajatumpien monografiiden materiaaliin (mm. Jahven patsas, s. 104).

2. Arkeologia uskontotieteen palveluksessa?

Kirjan periaatteellisiin ongelmiin kuuluu se, että KJJ ei tarjoa pelkkää arkeologiaa, vaan myös kokonaisen teorian uskonnon synnystä. Tekijät lähtevät liikkeelle väitteestä, että juutalaisuus on aina saanut vaikutteita niistä kulttuureista ja uskonnoista, joiden “piirissä se on syntynyt ja kehittynyt”. Ei siis naapureilta tms., koska Pakkalle ”juutalaisuus” on kanaanilaisuutta.

“Samalla on tullut selväksi, kuinka ongelmallista on tulkita juutalaisuuden – tai kristinuskon – historiaa sellaisen kielenkäytön avulla, joka on syntynyt tiettyjen uskonnollisten ryhmittymien piirissä ja heijastelee niiden itseymmärrystä.” (s. 19s.)

Tekijöiden mukaan tekstit on hylättävä. Ne eivät anna historiallisesti pätevää tietoa Israelin uskonnosta. KJJ erottaakin “uskonnon” kaanonista. Israelin alkuperäisenä pidetty synkretistinen usko on jotain muuta kuin Raamatun juutalaisuus. Arkeologia palvelee nyt uskontotiedettä, jonka mukaan kaikki uskonnolliset ilmiöt ovat saman kaltaisia ja saman arvoisia:

“Sekä Vanhan testamentin historiankirjoissa että myöhemmässä juutalaisessa historiankirjoituksessa juutalaisuuden historiaa tulkitaan joidenkin alkuperäiselle Jumalan ilmoitukselle uskollisten yksilöiden ja ryhmien taisteluna niitä vastaan, jotka antavat periksi vieraille vaikutteille ja hylkäävät alkuperäisen juutalaisen uskon.” (s. 20).

Pakkalan mukaan “alkuperäistä” juutalaista uskontoa ei Vanhan testamentin tarkoittamassa mielessä ole olemassa. Tosin se on olemassa eräässä toisessa, monijumalaisessa muodossa.

Kirjan ongelmana on se, että kun se pyrkii löytämään yksittäisistä uskonnoista vapaan, ns. uskontotieteellisen todellisuuden, se ei kuitenkaan suostu jäämään uskontotieteellisen kirjavuuden äärelle. Oman rajauksensa (siis että uskonnon “historiaa” ei tarkastella sen edustajien määrittelemän uskon perusteella) vastaisesti KJJ lähtee teologiseen taistoon muotoillakseen myös “aidon” tai “oikean” juutalaisuuden tai kristinuskon lähtien arkeologian löytämästä uskontotieteellisestä hajaannuksesta. Tekijöillä on valistukselle tyypillinen into etsiä uskonnon perimmäistä luonnetta.

Tässä tapahtuu yksinkertainen hermeneuttinen ja looginen virhe. Tekijät ensin myöntävät, että on olemassa “alkuperäiselle ilmoitukselle uskollisten” ryhmiä, ja että olemassa olevat tekstit (VT) edustavat näiden kantaa uskonnon luonteesta. Sen jälkeen he kuitenkin esittävät huikean uskontoteoreettisen väitteen, että länsimaisina modernin ajan tutkijoina he kykenevät osoittamaan, miten “todellinen” Israelin uskonto ja oikea juutalaisuus oli alun perin jotain aivan muuta, kuin tekstit edustavat.

Tähän liittyen KJJ on ambivalentti suhteessa teksteihin. Israel ja Juuda ovat olemassa 900-luvulla ja eivät ole. VT kertoo kuningasajasta ja ei kerro. Pakkalan mukaan lähinnä vain (kanaanilaisten) kuninkaiden historioissa on eräitä historiallisesti paikkansa pitäviä kohtia. Muilta osin historia on keksittyä. Aitouden valinta on eklektismia (Jaakob historiallinen? s. 99). Kohtia valitaan subjektiivisesti sen mukaan, mikä tuntuu tukevan radikaalia tulkintaa (Betelin kultti? s. 97). Samoin “kivet” valitaan saman periaatteen mukaan. Kun jotkin arkeologian löydöistä on tulkittavissa joko leluiksi tai jumalankuviksi, kirja päättyy aina oman teoriansa mukaiseen, äärimmäiseen tulkintaan (s. 103). Näin tehtävä ratkaisu ei ole luonteeltaan tieteellisen arkeologian mukainen eikä myöskään eksegeettinen. Se on uskonnonfilosofinen ja suorastaan uskontoteoreettinen. Kysymys on näkemyksistä, jopa mielipiteistä, ei tieteestä sinänsä.

Tällainen ajattelu tunnetaan 1900-luvun Saksasta erityisen hyvin. Uskonnonhistoriallisen koulukunnan ja siitä kasvaneen bultmannilaisen myyteistä riisumisen ohjelman edustajat uskoivat

tietävänsä, minkälaista oikea uskonto pohjimmiltaan on. He siis uskoivat tietävänsä, minkälainen maailma on ja miten Jumala toimii. He myös tiesivät, miten ja miksi uskonnolliset tekstit ja Raamattu on kirjoitettu. Tämän rationalistisen varmuutensa perusteella he yksinkertaisesti luokittelivat tietynlaiset tekstit uskonnollisen ajattelun eri instansseiksi.

Sama tieteenihanne täyttää KJJ:n. Oikea uskonto on heille (suorastaan uuskantilaisen hermeneutiikan mukaisesti) eräänlainen kansankirkko (kuten Raija Sollamo on aiemmin todennut), jossa todellisuudessa ei ole oppeja eikä rajattuja uskomuksia. Opillisuus ja "ilmoitususko" ovat vain pienen painostusryhmän kuvitelmaa, josta rehdin tieteen tekijän tulee päästä irti. Kaikki uskonnolliset ilmiöt ovat yhtä päteviä ja yhtä arvokkaita. Raamattu puolestaan mustamaalaa tämän aiemman rehellisen ja avoimen uskonnollisuuden: *"Tämänkaltaisessa kielenkäytössä kirjoittajien omat teologisen ja uskonnolliset näkemykset esitetään ainoina oikeina, kun taas toisella tavalla uskovat esitetään luopioina."* (s. 20)

Kun arkeologian käytäntö osoittaa Pakkalan mukaan nyt toista, eli opit olivat kirjavia ja ihmiset palvoivat ketä sattui (edes monteismia ei noudatettu), nykytutkijan (ja teologin?) on tulkittava asia uudella tavalla. *"Ne isreliläiset, jotka palvelivat Jahven rinnalla muita jumalia tai ne juutalaiset, jotka käyttivät kreikkalaisen auringonjumalan kuvia synagogissaan, ovat samalla lailla osa monimuotoista juutalaisuuden historiaa kuin kirjallisissa lähteissä äänensä kuuluviin saavat ryhmät"*. (s. 21)

Jos sosiologia on ainoa hyväksyttävä menneisyyden lukutapa, kaikki näkemykset ovat yhtä hyviä. Ongelma on vain siinä, että sosiologia ei voi tarjota ainoata oikeata tulkintaa uskonnosta sinänsä. Uskonnon sisältöä tulee tarkastella teologisesti. Se puuttuu tästä kirjasta. KJJ osoittautukin teologisen liberalismiin ja näyttävän relativismiin soihdunkantajaksi. Oikeaa, arkeologian todistamaa juutalais-kristillistä uskoa ei Pakkalan mukaan ole olemassa. Kun vanhempaa tutkimusta kirjan alussa moititaan pelkästä tuen hakemisesta teksteille, KJJ puolestaan syyllistyy pyrkimykseen todistella "Israelin uskonto" sekalaiseksi koosteeksi monijumalaisia käsityksiä.

Entä oikeat kivet?

Seuraava KJJ:n ongelma on siinä, että sen suuret teesit eivät vastaa kirjan sisältämää evidenssiä, eli siinä toteutuvaa asioiden käsittelyä. Mitä pitäisi ajatella kaikista niistä piirtokirjoituksista ja steeloista, jotka Pakkala mainitsee? VT:n tekstien yksityiskohtien suhde muualta tunnettuun historiaan ei KJJ:n itsensä mukaan ole lainkaan niin sekava tai teologian ohjaama, kuin mitä kirjan alussa on väitetty. Lukija joutuu pikemminkin toteamaan, että kohta kohdalta (ja minimalismista huolimatta) VT pitää kirjan omankin esityksen mukaan yksityiskohdissa yhtä käytännöllisesti katsoen kaikkien ns. arkeologian suurten löytöjen kanssa.

- Karnak (Egypti) ja siellä Sisakin reliefi osoittavat, että Israelin kaupungit olivat 900-luvulla olemassa samoilla nimillä, kuin Raamatun tekstit esittävät.
- Danin steela (n. 800-luku) mainitsee Daavidin kuningassuvun.
- Mesan steela ja Omrin aika (800-luku): Omri piti Moabia vasallivaltiona.
- Kurkin steela ja Ahabin osallistuminen sotaretkeen Assyriaa vastaan Salmanassar III:n aikana (800-luku).
- Musta obeliski mainitsee Jehun (841-814 eKr.) Omrin suvun vallanperijänä.
- Pohjoisvaltion eli Israelin tuhoutuminen ja pakkosiirtolaisuus Assyrian vallan alla 700-luvulla (Salmanassar V ja Sargon II) on täysin kiistaton.
- 700-luvulle sijoittuu myös Hiskian vesitunneli piirtokirjoituksineen Jerusalemissa.
- Samaan kauteen liittyy Laakisin valloitus, joka tunnetaan Niniven reliefistä ja VT:stä.
- Yksi kuuluisimmista teksteistä on Sanheribin "prisma", Hiskian (ja Jesajan) ajalta; tilanne, jossa Jerusalem vältti valloituksen täpärästi (600-luvun alku).
- Lopulta Juudan valloitus ja pakkosiirtolaisuus Nebukadnessarin aikana (586) on hyvin tunnettu.

Johtopäätös: tässä on *kirja Israelin uskonnosta, ei arkeologiasta*.

Kun tekijät väittävät kirjan alussa, että “arkeologinen materiaali on usein vaikea sovittaa yhteen sen kuvan kanssa, jonka Israelin historiankijojittajat haluavat kansansa historiasta antaa”, tämä väite koskee kirjassa lähinnä vain monijumalaisuuden aihetta (joka mainitaan kirjassa ainakin 24:llä eri sivulla). Tällaisesta asenteesta seuraa käytännössä se, että KJJ:tä hallitsee tendenssimäinen teologinen pyrkimys. Kirja ei toimi pelkkänä arkeologian esityksenä, vaan sen tavoitteena on esitellä lukijoille kuvitteellinen konstruktio uskonnon perimmäisestä luonteesta. Todellisuudessa Raamatun ihannekuvan takana on tavallinen historia, jossa ihmiset ovat kehittäneet erilaisia jumalakuvia ja koko Israelin kansa uskontoineen on yksi mielikuvituksellinen instanssi tässä kulttuurin suuressa evoluutiossa.

Tutkimuksia Vanhan testamentin arkeologiasta – valikoima teoksia

1. Mazar, Amihai, *Archaeology of the Land of the Bible 10,000–586 B.C.E.* The Anchor Bible Reference Library. New York: Doubleday. 1990.

- Mazarin tiiliskivi on perusteos lähes kaikkialla. Juutalaisen tutkijan kattava esitys kaikista merkittävistä arkeologisista löydöistä, jotka liittyvät Raamatun maahan. Pelkästään tämän lukeminen asettaa minimalistien väittämät kyseenalaisiksi, vaikka Mazar ei itse käy siitä keskustelua.

2. Aharoni, Yohanan, *The Archaeology of the Land of Israel*. London: SCM. 1982 [1978].

- Hieman aikaisempi yleisteos, joka on käyttökelpoinen Mazarin rinnalla.

3. Aharoni, Y. and Avi-Yonah, M., *The Macmillan Bible Atlas*. Completely Revised Third Edition. New York: Macmillan. 1993.

- Oivallinen karttakirja, joka esittää eri aikakausien tapahtumat ja niihin liittyvät arkeologiset löydöt karttojen avulla. Kuvaa historian yksityiskohtaisesti ja kertoo suuret määrät dataa. Tämä on “must” jokaiselle teologille, joka ylipäätään aikoo joskus opettaa Raamattua.

4. Junkkaala, E. ja Louhivuori, M., *Raamatun maa*.

- Mainio opus suomeksi ja Suomessa tehtynä. Vanhan testamentin historia arkeologisen tiedon ja karttojen avulla esitettynä. Loppuunmyyty ajat sitten, hyvällä onnella divarista...

5. Millard, Alan, *Raamatun aika avautuu*. Helsinki: SLEY-kirjat. 1987.

- Millard, A., *Jeesuksen aika avautuu*. Helsinki: SLEY-kirjat. 1990.

- Nämä (loppuunmyytyt) kuvateokset esittelevät käytännöllisellä tavalla kaikki ns. suuret arkeologiset löydöt Lähi-idästä. Löytyy Mesan kivet ja Mustat obeliskit. Havainnollisia aputeoksia.

6. Stern, E. (toim.), *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land 1-4*. 1993.

- Vahvaa ruokaa. Tässä tietosanakirjassa esitellään kaikki olennaiset Israelin kaivauksissa tehdyt löydöt ennen -93. Jos etsit jotain yksityiskohtaa, niin täältä löytyy.

7. Junkkaala, Eero, (väitöskirja), *Three Conquests of Canaan*. Åbo Akademi. 2006.

- Suomessa ei juuri ole Raamatun arkeologiasta tehty väitöskirjoja. EJ:n väitöskirja käy läpi sadoittain kaivausraportteja ja arvioi niiden avulla maan valloituksen problematiikkaa. Hän vertailee tuloksia kahteen muuhun valloituskertomukseen Egyptistä.

8. Vertaa UT: Finegan, J., *The Archaeology of the New Testament*. Princeton.

- Jatkumo UT:n arkeologiaan löytyy parhaiten Princetonin merkkimiehen Fineganin tietosanakirjamaisesta yleisteoksesta. Erittäin hyvä apuneuvo UT:n puolelta.

9. VT:n historiaa:

- Bright, J., *A History of Israel*. 3rd ed. SCM. 1980.

- Junkkaala, Eero, *Israelin historian pääpiirteitä*. Iustitia 11 (STIn verkkosivuilla).

- Lisäksi pari opusta Israelin historiasta. Kivet vastaan teksti -ongelma kulminoituu kysymyksessä Israelin historiasta. Nämä kaksi yleisteosta ovat hyvä lähtökohta tuon historian pääpiirteiden hahmottamiseen. Ne toimivat oivallisesti *Macmillan Bible Atlas* kirjan kanssa yhdessä käytettyinä.